

није у стању да разреши. Али, ипак, воља то можда може. Стога бих овој књизи пожелео судбину, да постане један од будилника велике воље српског народа.

др Милан Петровић

*Добривоје Радовановић: СВОЈСТВА ОСУЂЕНИКА И ЗАТВОРСКИ ТРЕТ-
МАН, Београд, 1988, библиотека „Истраживања“*

У издању Института за криминолошка и социолошка истраживања у Београду у библиотеци „Истраживања“ изашла је недавно књига Добривоја Радовановића *Својства осуђеника и затворски третман*. Књига се, најкраће речено, бави проблематиком повезаности организације пеналне установе са ставовима, схватањима и вредностима осуђеника, односно особинама њихових личности ради постизања и ефикасног остваривања циља успешне ресоцијализације. Рад је подељен на четири дела: *Увод, Узорак варијабли, дефиниција популације и преглед налаза и извори података, Анализа резултата и Преглед налаза*, од којих централно место има поглавље *Анализа резултата*.

Основна претпоставка од које се пошло приликом истраживања је да социо-психолошка и криминолошка обележја са којима осуђеници долазе у казнено-поправни дом у значајној мери одређују избор и адекватну примену третманских поступака у пенолошкој пракси. Испитивање је вршено на узорку од 359 осуђеника избором случајних двадесет одсто од популације пунолетних и одраслих особа мушког пола које су се на дан испитивања налазиле на издржавању казне лишења слободе у једном од казнено-поправних домова у СР Србији (без обзира на њихово место сталног боравка, језик, образовање и друге социодемографске особености). Већина су млађе старосне категорије — 60% је до 40 година старости. Образовни ниво већине је релативно низак — 66,3% су без икакве школе или имају 4 основне или потпуну или непотпуну осмогодишњу школу евантуално непотпуну средњу школу, дакле без професионалног су образовања. Готово половина их је била незапослена пре издржавања казне а они који су радили претежно су били запослени у пољопривреди или као квалификовани радници. У једном мањем броју случајева уочене су промене патолошког типа, од којих је најчешћи алкохолизам. Када је у питању врста извршног кривичног дела, највише је учиниоца тзв. имовинских кривичних дела — 49,1% и дела против живота и тела — 23,1%. При том аутор констатује да са порастом нивоа образовања опада број учинилаца кривичних дела против живота и тела а расте број имовинских деликата. Када је у питању висина казне, највише је оних којима је изречена казна до три године — 44,3%. Проблем који се ту јавља, а на који аутор ставља акценат, јесте да ли та доминантна дужина изречене казне омогућава адекватну организацију и провођење образовног третмана. Очигледна је чињеница да трогодишња казна не пружа довољно простора за стицање стручног образовања које је неопходно за више од једне четвртине осуђених лица.

Ранија осуђиваност је третирана као околност од значаја за примену појединих облика третмана. Аутор износи два у светској и домаћој литератури доминантна схватања, наиме да повратници представљају главне креаторе затвореничких друштвених односа, учествују на стварање неформалних група и осуђеничког система вредности и сл, као прво, и друго схватање да повратници представљају скупину која, у ствари, најмање крши правила предвиђена кућним редом, да спадају у оне који најбоље раде и сл. Иначе, повратника је приличан број, више од половине — 58,5% што указује на неефикасност ранијих казни и третмана. Највећи број повратника се среће међу млађим лицима, између 24. и 27. године код којих је повратника чак 65,8%. Већина њих, тачније 55%, немају завршену осмогодишњу школу. Аутор примећује да међу више-струким повратницима има доста лица са завршеном школом за КВ

раднике, дакле професионално и стручно оспособљених. Аутор то тумачи ранијим боравцима у КП домовима када је тежиште третмана било управно на стицању те врсте стручног образовања, које, без обзира на успешност у смислу успешног окончања школовања, није деловало успешно у постизању главног циља а то је престанак криминалних активности и укључивање у нормалан живот и радне процесе. Томе вероватно доприноси чињеница да су незапослени углавном повратници. Наиме, истраживање доказује да паралелно са бројем ранијих осуда расте и проценат незапослених уз очигледно смањење броја запослених. Наравно, ту се ради о две околности које заправо условљавају једна другу: са једне стране незапосленост води у криминал, али и поврат, поготово вишеструки, онемогућава заоставање радног односа, нарочито у ситуацији постојања економске кризе и отежаног запошљавања и лица која никада нису била у сукобу са законом. Иначе, аутор констатује да, према очекивањима, повратници најчешће врше имовинска кривична дела — 63,3%, мада се може приметити да је број оних који су били раније осуђивани једном, а који су поново извршили неко кривично дело против живота и тела доста висок — 34,5%.

Интересантан је податак и о дужини ранијих боравака у КП домовима без обзира на број ранијих осуда. То је такође један од значајних показатеља неуспешности ранијих третмана код рецидивиста у односу на примарне осуђенике. Већина њих, наиме 47,2% има осуђенички стаж од три године. Приличан је број — 25,7% оних који имају ранији осуђенички стаж између три и десет година. За оне који су раније били затварани дуже од десет година констатује се да су по правилу појединци који су били више пута осуђивани и код којих постоје озбиљни поремећаји личности.

Проблематика повезаности социо-психолошких и криминолошких карактеристика са применом појединих облика третмана разматра се с обзиром на класификацију осуђеника, облике васпитног рада (индивидуални и групни) и интензитет васпитног рада, укљученост у образовне процесе у дому, радну ангажованост, број изречених дисциплинских казни и примену погодности. Резултати овог дела истраживања показују општинску повезаност раније осуђиваности и врсте кривичних дела са класификацијом, односно сврставање осуђеника у затворено, полутворено и отворено одељење. Нарочито је изражена дужина ранијих боравака у КП домовима, на тај начин, да они који су раније провели у КП домовима до једне године, у 62,5% су били сврстани у затворено одељење, а они са дужином „стажом“ од три до десет година, били су сврстани у затворено одељење чак у 98,1% случајева. Под претпоставком да је добар број њих и током ранијих боравака био категорисан у затворено одељење, како наглашава аутор, лако се може доказати да њихово поново сврставање на такав режим издржавања казне не представља чинилац хипотетички успешног третмана. Што се тиче утицаја висине казне, аутор констатује да заједно са падом висине изречене казне пада и број осуђеника категорисаних у затворено одељење. Резултати истраживања су показали да су остали претпостављени елементи од утицаја на категоризацију (старост, образованост, начин извршења дела и сл.) опали као ирелевантни.

Када је у питању тип рада с осуђеницима, аутор констатује да се индивидуални васпитни рад примењује највише на млађе осуђенике, од 24. до 27. године старости у обиму од 81,6%, док је групни рад више „резервисан“ за старију категорију осуђеника. Аутор такође констатује, на основу резултата истраживања, још једну интересантну чињеницу, а то је да се стални и систематски васпитни рад концентрише пре свега на осуђенике који су у моменту извршења кривичног дела били незапослени, 82,8%. Интензиван процес преваспитања намењен је такође и 85% осуђеника с израженим патолошким облицима понашања. Такав је случај када су у питању социо-психолошке особине личности. Код повезаности криминолошких с облицима и интензитетом васпитног рада аутор констатује да су релевантне следеће околности: ранија осуђиваност, дужина претходних боравака у КП домовима и врста дела. Тако, на

пример, резултати истраживања дају за право аутору да констатује да се индивидуални рад по правилу примењује према повратницима (82,4%) а пружни рад код осуђеника који су први пут осуђени. Такође, индивидуални рад се везује за учиниоце имовинских кривичних дела — 78,4% и дела против достојанства личности и морала — 79,4%. Њима је истовремено намењен и сталан, систематски рад.

Када су у питању карактеристике осуђеника и образовни третман, аутор пре свега износи став савремене пенологије која поклања доста пажње како општем тако и стручном образовању што се у свим нашим казнено-поправним установама ригорозно спроводи. Сви осуђеници су сврстани у оне који су укључени у неки од видова образовног процеса, оне који то нису јер имају потребан образовни ниво и оне који такође нису укључени у образовни процес али немају потребан минимум претходно стеченог образовања. Аутор се том приликом пита зашто је појава да се процес образовања зауставља, односно своди на тобоже довољан ниво, када је стечено професионално образовање по правилу његов почетни облик, уз потпитање, зашто се више не инсистира на стицању опште културе и формирању друштвено-прихватљивих вредности. Наравно, у образовни процес су укључени највише млади осуђеници при чему је очигледно да та укљученост опада са порастом година старости. Ипак, аутор не испушта из вида и приличан број младих људи до 27 година старости којих је готово половина од те старосне категорије, а који нису укључени у образовни процес. За ту доста негативну појаву постоји више објективних околности између којих и та да краткотрајне казне у старту онемогућавају успешно спровођење образовног процеса. Томе у прилог говори и чињеница да је највећи проценат обухваћен образовним процесом међу осуђеницима који издржавају казне преко 10 година трајања — 62,5%. Став аутора по том питању је јасан. Наиме, он сугерира да је много сврсисходније започети образовни процес који се може окончати на слободи, него због краткоће казне лишити осуђене могућности да стекну образовни основ будуће материјалне egzистенције.

Када су у питању дисциплинске казне, аутор окреће пажњу да је њихов непосредан циљ спречавање кршења кућног реда установе и омогућавање несметаног функционисања те установе као организације с дугорочнијим циљем да се нека понашања учине сталним својством личности. Најчешће примењене казне су условно кажњавање, укор и кажњавање самицом. Млађи осуђеници су чешће кажњавани него старији, а и избор примењених казни према њима је разноврснији него када су у питању старије категорије. Што се тиче погодности, оне се најчешће свде на једну, а то је коришћење посете без надзора. За њихову примену једини и први услов је добро понашање а други услов је залагање на послу. Аутор се критички осврће на чињеницу да многи пенолошки радници бивају присиљени да погодности примењују у много мањем обиму него што би требало, јер је јавно мњење склоно да њихову примену тумачи као доказ да је тај радник примио мито.

Књига *Својства осуђеника и затворски третман* завршава се кратким прегледом изложених налаза уз већ изнете закључке, ставове и дилеме. Утисак је да се ради о врском раду који отвара нове видике када је реч о затворском третману и облицима његове примене. Оно што заправо чини његову вредност је оригиналност истраживачког материјала који је окупиан на лицу места, дакле, испитивањем самих осуђеника у КП домовима. Управо за таквим радовима постоји стална потреба јер је евидентна празнина у домаћој, како пенолошкој тако и шире гледано, кривичноправној литератури. Једини недостатак овог рада је релативно мали тираж који ће сигурно онемогућити многе заинтересоване да добу до сопственог примерка ове, пажње вредне књиге.